

książki, która, z jednej strony, z dzisiejszej perspektywy i szerzej opisywałaby rzeczywistość tamtych czasów, a z drugiej, zawierała wybór listów. Wiele ich fragmentów jest bowiem do siebie podobnych, nie tylko, jeśli chodzi o użyte sformułowania, lecz także np. szczegóły opisywanych podróży. Podobnie stało się z dziełem Thomasa i Znanieckiego – w 1995 roku ukazała się jego skrócona wersja pod redakcją i ze wstępem historyka Eli Zaretsky'ego. Taka publikacja mogłaby trafić do jeszcze szerszego grona czytelników i do programów nauczania studentów kilku kierunków, od etnologii i historii po ekonomię. Tymczasem *Listy...* mogą być wartościową lekturą nie tylko dla badaczy, lecz także dla szerszego grona osób, których osobiście dotyczy zjawisko współczesnych migracji.

Bibliografia

- Eade J., Drinkwater S., Garapich M. P. (2007). *Class and Ethnicity: Polish Migrant Workers in London: Full Research Report*. ESRC End of Award Report, RES-000-22-1294. Swindon: Economic and Social Research Council.
- Dziembowska J. (red.) (1977). *Pamiętniki Emigrantów. Stany Zjednoczone*. Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego, Książka i Wiedza.
- Grabowska-Lusińska I. (2012). *Migrantów ścieżki zawodowe bez granic*. Studia Migracyjne. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Grabowska-Lusińska I., Okólski M. (2009). *Emigracja ostatnia?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kuniczak W. S. (2000). *My Name is Million: An Illustrated History of Poles in America*. New York: Hippocrene Books Inc.
- Stasik F. (1985). *Polska emigracja zarobkowa w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1865-1914*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Thomas W. I., Znaniecki F. (1996). *The Polish Peasant in Europe and America*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Izabela Wagner (2011), *Becoming Transnational Professional. Kariery i mobilność polskich elit naukowych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, stron 293.**

Mobilność naukowców znajduje się w obrębie zainteresowań badaczy reprezentujących rozmaite dyscypliny. Jednak do tej pory na polskim rynku wydawniczym nie ukazała się żadna praca bazująca na badaniach etnograficznych, która przedstawiałaby coraz istotniejsze kwestie, jakimi stają się procesy umiędzynarodowienia nauki i mobilności naukowców. Tę lukę w literaturze wypełnia monografia *Becoming Transnational Professional. Kariery i mobilność polskich elit naukowych* w opracowaniu Izabeli Wagner.

Książka ta to interesująca propozycja ujęcia mobilności i karier młodych polskich naukowców, którzy stają się członkami międzynarodowych elit naukowych, definiowanych przez Wagner jako grupa osób pozytywnie wyróżniających się w swojej dziedzinie i jednocześnie postrzeganych przez pozostałych przedstawicieli tej dziedziny jako osoby wyróżniające się. W *Becoming Transnational Professional...* autorka rekonstruuje fragment środowiska zawodowego starannie wyselekcjonowanych w drodze konkursów stypendystów Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, którzy przez wiele miesięcy przebywają w najlepszych ośrodkach badawczych na świecie, a pobyt ten stanowi podstawę procesu, dzięki któremu jego uczestnicy stają się członkami elit międzynarodowych.

W omawianej publikacji autorka skupia się przede wszystkim na wpływie programów stypendialnych na dynamikę karier naukowców oraz na długofalowych konsekwencjach doświadczenia mobilności. Badaczka przedstawia proces socjalizacji młodych naukowców do międzynarodowej społeczności ludzi nauki poczynając od lat 90. XX wieku, kiedy nastąpiła intensyfikacja wyjazdów stypendialnych oraz, jak wskazuje Wagner, rozpoczęła się zmiana w postrzeganiu perspektyw związanych z powrotem do kraju. Ze względu na istotne różnice kontekstu wyjazdu, jakie pojawiły się po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, autorka wyróżniła trzy grupy objęte badaniem – *pionierów*,

którzy przebywali na stypendiach zagranicznych w latach 1995-1998, *kontynuatorów* odbywających je w latach 2001-2003 oraz najmłodszą grupę *obieżyświatów*, którzy wyjechali na stypendia w latach 2006-2009.

Kolejne rozdziały *Becoming Transnational Professional...* przedstawiają proces realizacji karier przez uczestników badania, obejmując wszystkie instytucjonalne etapy odbytej przez nich edukacji, począwszy od okresu przedlicealnego. Etapy te traktowane są przez Wagner jako przygotowanie do doświadczenia mobilności. W chronologicznym porządku na podstawie przyjętego modelu sekwencyjnego prezentowane są zatem zróżnicowane trajektorie młodych naukowców z uwzględnieniem występujących różnic pokoleniowych. W rezultacie autorka wyróżnia 4 etapy karier naukowców: 1) kształcenie i socjalizację; 2) realizację kontraktów badawczych zazwyczaj po pierwszym kontrakcie post-doc; 3) pełnienie funkcji menedżera nauki, czyli skupienie się na pracach administracyjnych i selekcji projektów studenckich; 4) zajmowanie się polityką nauki rozumiane jako piastowanie strategicznych stanowisk w danym środowisku, m.in. poprzez zarządzanie instytucjami badawczymi, uniwersytetami czy też profesjonalnymi stowarzyszeniami.

W tym miejscu należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że w ujęciu Wagner trajektorie badaczy nie są traktowane jako jednolity wzorzec realizacji karier, na który składają się kolejno występujące po sobie etapy – pobyt stypendialny, ewentualne przedłużenie stypendium, a następnie powrót do macierzystego ośrodka. Kluczowy aspekt badanych dróg zawodowych stanowi mobilność rozumiana jako proces społeczny. Obejmuje on 3 okresy. Pierwszy z nich to *mobilność wczesna*, która dotyczy mobilności podejmowanej w trakcie studiów, przede wszystkim dzięki programom wymiany studentów. Typ drugi to *mobilność podstawowa*, na którą składają się wyjazdy na stypendia zagraniczne i kontrakty post-doc. Na tym etapie kariery poprzez doświadczenie pracy w międzynarodowym zespole naukowcy gromadzą i rozwijają kontakty z innymi uczonymi, które stanowią podstawę ich dalszej współpracy na poziomie międzynarodowym. Kolejny etap to *mobilność ekspercka*, która polega na

krótkoterminowych wyjazdach niezależnych pracowników naukowych do zaprzyjaźnionych ośrodków badawczych oraz na wspieraniu międzynarodowej działalności środowiska. Podejmowanie tego typu aktywności ma na celu przede wszystkim budowanie i stabilizację sieci współpracy opartych na zaufaniu oraz struktur umożliwiających mobilność. Dodatkowo autorka wyróżniła *mobilność późną* obejmującą osoby będące już na emeryturze w jednostce macierzystej, które decydują się na kontynuację pracy naukowej w innym kraju, najczęściej skupiając się na dydaktyce.

Takie szerokie ujęcie mobilności naukowców zasługuje na szczególną uwagę i uznanie. Pozwala bowiem dostrzec złożoność procesu i zdefiniować różnych aktorów biorących w niej udział, nie tylko osoby podlegające klasycznie rozumianej mobilności (m.in. wyróżnionych przez autorkę *pionierów* i *uczestników aktywnych*), lecz także osoby biorące udział w mobilności eksperckiej. Postrzegając mobilność naukowców jako proces społeczny, w którym uczestniczą osoby odgrywające w nim różne role, autorka uwzględnia specyfikę i kontekst funkcjonowania badanego środowiska, co umożliwia dogłębne poznanie procesów w nim zachodzących. W rezultacie badaczka rezygnuje z ilościowego przedstawiania zagadnień związanych z mobilnością i jednocześnie odrzuca koncepcję *brain drain* jako jednowymiarową perspektywę, która nie uwzględnia procesualnego aspektu mobilności.

Jest to tym ciekawsze, że część literatury dotyczącej mobilności naukowców wciąż skupia się przede wszystkim na zjawisku *brain drain*, a co więcej takie ujęcie tematu wydaje się wciąż dominować w debacie publicznej. Dlatego też interesującym rozszerzeniem problematyki podejmowanej w *Becoming Transnational Professional...* mogłoby stać się odniesienie do najnowszej literatury, w której podnosi się temat *brain gain* czy też *brain exchange* oraz wskazuje na pozytywne aspekty migracji osób o wysokich kwalifikacjach (m.in. Stark 2004), biorąc pod uwagę ich wpływ na rozwój kapitału ludzkiego chociażby poprzez rozwijanie sieci, które przyczyniają się do intensyfikacji przepływów wiedzy i idei do krajów wysyłających.

Przyznać jednak należy, że podejmując krytykę terminu *brain drain*, badaczka zwraca uwagę czytelników na ciekawe aspekty mobilności nie tylko naukowców, lecz także innych grup zawodowych. Co więcej, autorka proponuje przyjęcie stosownych narzędzi konceptualnych do ich badania, m.in. koncepcji *transmobilności*, definiowanej tu jako proces, w trakcie którego osoby uczestniczące w nim używają wiedzę i umiejętności umożliwiające pełne uczestnictwo w działalności profesjonalnego środowiska na poziomie międzynarodowym. Autorka nie ogranicza się zatem tylko do badania fizycznego przemieszczania jednostek, ale pokazuje mobilność jako proces, w którym istotne są przepływy informacji i kapitału społecznego.

Przyjęta definicja *transmobilności* nasuwa jednak pytania dotyczące zakresu i granic używanych pojęć. Czym bowiem różni się w ujęciu autorki kontekst międzynarodowy od transnarodowego? Aby odpowiedzieć na to pytanie, warto zacząć od rekonstrukcji pojęć *międzynarodowe* i *transnarodowe środowisko pracy* stosowanych w omawianej publikacji. Otóż pierwszy termin dotyczy środowiska o cechach pozbawionych wpływów narodowych, do których autorka zalicza specyficzną kulturę pracy występującą w danym kraju. Z kolei w *transnarodowych środowiskach* można dostrzec, zdaniem badaczki, wpływy rodzimych kultur pracy, a zarazem mniejszą hierarchizację, wysoki poziom tolerancji i zrozumienia dla odmienności kulturowej, a także powszechne posługiwanie się językiem angielskim w codziennej pracy i kontaktach ze współpracownikami.

Dyskusja z autorką może odnosić się do wymiennego używania tych pojęć, co widoczne jest w postawionych we wstępie pytaniach badawczych dotyczących realizacji karier w *sferze międzynarodowej*, funkcjonowania społeczności naukowej w *przestrzeni międzynarodowej* oraz charakterystyki *transnarodowego profesjonalisty*. Zastosowana klasyfikacja może okazać się niewystarczająca, jeśli celem jest zdefiniowanie tytułowego *transnarodowego profesjonalisty*. W tym miejscu warto odwołać się do porządkującego rozróżnienia zaproponowanego przez Vertoveca (2012), który interakcje ludzi przemieszcza-

jących się w tę i z powrotem, z jednego państwa narodowego do drugiego, określa mianem praktyk międzynarodowych. Natomiast specyfikę długotrwałych powiązań ponadnarodowych, procesy związane z ich tworzeniem i podtrzymywaniem oraz nieustającą wymianę pomiędzy aktorami określa ogólnym terminem *transnarodowość*. Kluczowymi kwestiami w ujęciu transnarodowym stają się zatem gęstość i intensywność systemów powiązań, interakcji, wymiany i mobilności.

Kim w takim razie jest *transnarodowy profesjonalista*? Autorka definiuje go jako osobę, która kształciła się w różnych krajach, i której kariera zdeterminowana jest wielokrotnymi doświadczeniami mobilności. Co więcej, „jest członkiem międzynarodowego zespołu, przynależy do międzynarodowych sieci i ma afiliacje z instytucjami działającymi w różnych krajach i/lub pracuje w międzynarodowych instytucjach” (Wagner 2011: 20). Ostatnim wyróżnikiem jest korzystanie z różnorodnych źródeł finansowania pochodzących także spoza kraju, w którym znajduje się główne miejsce pracy naukowca.

Poszczególne elementy składowe tej definicji wywołują pewne pytania. Nie do końca bowiem wiadomo, czy wszystkie warunki muszą zostać spełnione łącznie, aby naukowca można było określić mianem *transnarodowego profesjonalisty*, przy czym na kolejnych stronach książki znajdują się opisy przypadków, w których spełnione są tylko niektóre spośród wymienionych wcześniej warunków. Chociażby nie wszyscy uczestnicy badania zaliczani przez autorkę do elit mieli za sobą wyjazd w ramach wymiany studenckiej, a co za tym idzie nie odbywali edukacji w różnych krajach. Wydaje się więc, że część kryteriów ma znaczenie drugorzędne, podczas gdy najważniejszym warunkiem uznania za *transnarodowego profesjonalistę* pozostaje przynależność do międzynarodowych sieci współpracy. Pewien niedosyt w kwestii definicyjnej pozostawia również stosowany w omawianej publikacji termin *elita*.

Na pochwałę zasługuje natomiast pomysł włączenia do monografii rozdziału zawierającego opis problemów w największym stopniu dotykających

polskich naukowców. Stanowi on cenną diagnozę sytuacji badanego środowiska, a ponadto przykład socjologii publicznej. Jest to tym ciekawsze, że autorka pokusiła się o skonfrontowanie zebranych informacji z gromadzonymi podczas długoletniego badania etnograficznego danymi dotyczącymi naukowców kształconych poza granicami Polski i nie będących Polakami. Poznanie doświadczeń naukowców wykształconych w różnych systemach edukacyjnych umożliwiło nie tylko poszerzenie perspektywy, lecz także zrozumienie specyfiki polskiego życia naukowego oraz ukazanie problemów, z którymi borykają się polscy naukowcy. Co więcej, rozdział ten nie ogranicza się tylko do przedstawienia największych problemów polskiej nauki, lecz zawiera również opis rozwiązań już stosowanych w celu poprawy obecnej sytuacji.

Kolejnym zagadnieniem, które wydaje się istotne, jest dobór próby. Zdecydowana większość danych zebranych przez badaczkę dotyczy przedstawicieli nauk przyrodniczych i ścisłych. Próba nie odzwierciedla zatem proporcji stypendiów wśród specjalistów z różnych dziedzin. Specyfika sytuacji przedstawicieli nauk humanistycznych została jedynie zasygnalizowana, co uniemożliwia wyciągnięcie pełnych wniosków dotyczących ewentualnych różnic w przebiegu ich karier. Jak się okazuje, udział humanistów jedynie w grupie *kontynuatorów* odpowiada realnym proporcjom. Natomiast w pozostałych grupach niedobór humanistów w stosunku do reprezentantów nauk matematyczno-przyrodniczych został dodatkowo uwidaczniony. Mniejsza liczba humanistów może wynikać z faktu, że nie wszyscy odpowiedzieli na zaproszenie do wzięcia udziału w badaniu, podczas gdy przedstawiciele nauk biologicznych odpowiedzieli na nie masowo i entuzjastycznie. W związku z powyższym prezentowane w omawianej pracy wyniki poprzez autoselekcję respondentów mogą mieć bardziej optymistyczny wydźwięk niż wnioski wysnute na podstawie danych zebranych podczas badania reprezentatywnego. Autorka przyznaje, że osoby, które odmówiły w nim udziału bądź z którymi nie udało jej się skontaktować, mogły postrzegać swoją karierę jako niesatysfakcjonującą lub dokonać konwersji zawodowej. Z tego względu trudno generalizować uzyskane wyniki na całe środowisko naukowe.

Dodatkowe skrzywienie próby w stronę nauk przyrodniczych spowodowane było długoletnią pracą etnograficzną autorki w laboratoriach, w których prowadzone są badania podstawowe w zakresie nauk przyrodniczych. Należy jednak przyznać, że dane pochodzące z obserwacji uczestniczącej prowadzonej od 2003 roku w laboratoriach we Francji, w Polsce, Niemczech, we Włoszech oraz w Stanach Zjednoczonych, postrzeganych w badanym środowisku jako instytucje elitarne, wzbogaciły analizowany materiał, umożliwiając dokonanie międzynarodowych porównań.

Podstawą szerszego badania mogłoby stać się również badanie porównawcze z grupą kontrolną stworzoną z naukowców polskich o podobnych do grupy badanej cechach, takich jak wiek, płeć i uprawiana dyscyplina. Analiza przeprowadzona przez autorkę obejmuje porównanie z grupą polskich biologów, którzy pracują w prestiżowych polskich instytucjach po odbyciu innych zagranicznych staży, lecz nie będących stypendystami Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. Tymczasem interesującym byłoby zestawienie otrzymanych wyników z analizą rozwoju karier naukowców, którzy nie doświadczyli pobytu na kontrakcie post-doc w zagranicznych ośrodkach. Interesujące byłoby również sprawdzenie hipotezy o sprzężeniu karier (*career coupling*) wśród przedstawicieli nauk humanistycznych. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Wagner, jest to kluczowy proces występujący w środowiskach badaczy laboratoryjnych, oznaczający sprzężenie reputacji oraz synchronizację karier mistrza i ucznia dzięki intensywnej współpracy oraz przekazywaniu wiedzy opartemu na zaufaniu. W modelowej sytuacji zarówno wychowankowie, jak i mentorzy realizują swoje kariery w oparciu o zbudowane przez obie strony sieci współpracy.

Ważnym punktem odniesienia mogłoby stać się również zastosowanie wypracowanego przez Pierre'a Bourdieu modelu *careership* opierającego się na założeniu, że jednostki podejmując decyzje dotyczące kariery w sposób pragmatyczny i wynikający z ich habitusu odnoszą się do relacji z innymi w danym polu oraz posiadanych zasobów, przy czym decyzje te są umiejscowione między nieprzezwidywalnymi punktami zwrotnymi w życiu a rutyną.

ną, które wspólnie tworzą fazy życia jednostki (Bourdieu, Wacquant 2001). Koncepcja ta, z jednej strony, pomaga uniknąć społecznego determinizmu, a z drugiej strony, traktowania jednostek jako całkowicie niezależnych od społecznych uwarunkowań. Ponadto wykorzystanie pojęcia habitusu jako formuły tworzącej praktyki (Kaufmann 2004) umożliwia analizę nie tylko rodzaju podejmowanych decyzji, lecz także sposobu ich podejmowania. Jeśli zaś habitus ujmuje się jako wytwór struktury, migracja czy też pobyt stypendialny mogą być rozpatrywane jako mechanizm, poprzez który habitus się kształtuje.

Podsumowując należy stwierdzić, że zawarty w *Becoming Transnational Professional...* opis środowiska badaczy nauk przyrodniczych stanowi cenny wkład nie tylko do literatury z zakresu socjologii zawodów, lecz także studiów migracyjnych. Szerokie ujęcie mobilności tej grupy zawodowej może stać się drogowskazem do dalszych badań oraz zachętą do transpozycji zaproponowanych koncepcji i narzędzi do badań nad pozostałymi grupami profesjonalistów. Jest to również ważny głos w toczącej się żywej debacie na temat przyszłości nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce.

Bibliografia

- Bourdieu P., Wacquant L. (2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, tłum. A. Sawisz. Warszawa: Oficyna Wydawnicza.
- Kaufmann J.-C. (2004). *Ego. Socjologia jednostki. Inna wizja człowieka I konstrukcji podmiotu*, tłum. K. Wakar. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Stark O. (2004). Rethinking the brain drain. *World Development* 32(1): 15-22.
- Vertovec S. (2012). *Transnarodowość*, tłum. I. Kołbon. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Anita Brzozowska
Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski